

9. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: Навчальний посібник/М.Й. Рутинський. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.

Заболотня Ю.В.,

студентка II курсу факультету менеджменту і бізнесу

ВП «Миколаївська філія КНУКіМ»;

Науковий керівник:

Чеботаєва О.М.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри культурно-дозвілєвої діяльності

ВП «Миколаївська філія КНУКіМ»,

м. Миколаїв

ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛОСОФ ГРИГОРІЙ САВИЧ СКОВОРОДА ТА ЙОГО КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРИ

Григорій Савич Сковорода є визначною постаттю української культури доби Просвітництва. Народився 3 грудня 1722 року в селі Чорнухи на Полтавщині в бідній козацькій сім'ї. З ранніх літ відзначався схильністю до зосередженості на своєму внутрішньому світі, твердістю духу, великим бажанням до науки і знань. У 1738 році батьки віддають Григорія до Київської академії, де він навчався з перервами близько 10 років та здобув ґрунтовні знання з мов – грецької, латини, польської, староеврейської, німецької. У 1742 році Григорія запрошують до придворної співацької капели в Петербург, бо він прославився чудовим басом, майстерною грою на скрипці, флейті, бандурі, цимбалах і сопілці та композиторським талантом. Після двох років перебування у північній столиці він повертається продовжувати перерване навчання. У 1744 – 1745 рр. Сковорода вчиться у класі філософії. Дослідники вважають, що він був добре обізнаний з творами античних авторів Платона, Арістотеля, Плотіна, з богословськими трактатами середньовічних отців церкви та з зовсім свіжими на той час ідеями європейських філософів Нового часу – Декарта, Спінози та інших [1; 12, с.134].

В 1745 році разом з місією генерала Вишневського Сковорода виїхав до Угорщини в м. Токай, де перебував до 1750 року. В 1751 році деякий час викладав поетику в Переяславській семінарії. В 1753 році працював учителем сина багатого поміщика, а потім здійснив подорож до Москви. Майже рік провів у Троїце-Сергіївській лаврі, поповнюючи свої знання в її бібліотеці. Після повернення в Україну знову посідає місце домашнього вчителя до 1758 року. В 1759-1768 роках викладав у Харківському колегіумі. В 1768 році був запрошений читати курс етики у додаткових класах при колегіумі. Останні

понад 25 років життя Сковорода мандрував Україною. Проте, можемо сказати, що за зовнішньою невлаштованістю особистого життя і кар'єри Григорія Сковороди приховувався глибоко послідовний процес внутрішнього духовного зростання, в контексті якого народжувалася літературно-філософська спадщина видатного українського мислителя [3].

Філософія, як відомо, є теоретичною формою мислення про світ в цілому та про місце людини в цьому світі. З-поміж широкого спектра філософських ідей Сковорода зупинився на етико-гуманістичній проблематиці, яку не можливо розробити поза поняттям культури. Сковорода розглядав культуру як найважливіший фактор, що забезпечує внутрішній прогрес людської особистості, її духовний розвиток та вдосконалення. Принцип самопізнання є центральним у філософії Г.С. Сковороди. Він реалізується як **процес справжнього наближення людини до Бога** через занурення в себе. Самопізнання, на думку Сковороди, є сенсом життя людини. У процесі самопізнання людина розкриває сама себе, повертається до глибини духовних основ свого існування. **Результатом цього процесу має бути досягнення людиною істинного щастя.**

У контексті піднятої Г. С. Сковородою етико-гуманістичної та культурологічної проблематики лежить його вчення про **дві натури і три світи**. Визначальним для філософа є погляд на світ, що складається з двох протилежних натур або першооснов, сутностей світу: видимої й невидимої, зовнішньої й внутрішньої, тілесної й духовної, тлінної й вічної, обману й істини, «тварі» і Бога, матерії і форми. Значення цих нерозривних натур не однаково. Основою всіх речей, їхньою рушійною силою є саме **невидима натура, тобто Бог**. Він уявлявся Сковороді як **суто духовний першопочаток світу**. Бог є вічним главою і таємним законом будь-якої істоти. Закон цей – це божественна природа, незрима, нетлінна натура. Вона – вічна основа всього, не обмежена ні простором, ні часом, ні статтю, ні іменем. **Бог, згідно поглядам Сковороди, є космічним розумом, добром і красою** [12, с.135].

Дві натури протистоять одна одній, але водночас вони нерозривно пов'язані між собою. Щоб досягти Бога, людині необхідно перетнути межу, яка відокремлює духовну природу від природи матеріальної. І тут дуже важливо зрозуміти основоположне для творчості Г. С. Сковороди вчення про три світи, яке органічно пов'язане з його вченням про дві натури. Усе існуюче, на думку Сковороди, поділяється на три специфічні види буття або «світи» – великий (макрокосм), малий (мікрокосм) і символічний (Біблія). Це вчення виходило з обґрунтованої античними мислителями ідеї про єдність людини і космічної першооснови буття. Згідно з цією думкою, людина розглядалася як малий світ, мікрокосм, який відтворює в собі, щоправда у менш досконалій формі, усі властивості макрокосму. «Пізнай себе і ти пізнаєш світ!» – закликав корифей античної філософської думки славнозвісний Сократ. Й тепер стає зрозумілим, чому сучасники називали Сковороду «українським Сократом» [2].

Погляд на людину як на мікрокосм активно розроблявся, наприклад, в епоху Відродження, як у західноєвропейській, так і у вітчизняній думці. Проте, на відміну від своїх попередників, Г. С. Сковорода виділив Біблію у третій, окремий світ. Біблію він розглядає як символічний світ, через який можливе осягнення невидимої натури, тобто Бога, адже сутнісним змістом знаків священного писання якраз і є вияв надприродної, божественної реальності. **З погляду сучасності, символічний світ цілком можна ототожнити з культурою.** В цьому сенсі видатного українського мислителя Г. С. Сковороду можна вважати предтечею однієї з перспективних методологій сучасної культурологічної науки, а саме – **інформаційно-семіотичної концепції**, згідно з якою культура тлумачиться як інформація, що накопичується, зберігається і передається в суспільстві за допомогою знакових засобів або символів [6].

Символічний світ Сковороди можна трактувати як культуру. Як Біблія вимагає символічного прочитання, так і культура повинна виявити свій істинний смисл, схований за масивом символів. Мета кожного символу Біблії – вести людину до пізнання невидимого. Перед очима людини повинна впасти завіса буквального, історичного світу й відкритися вічність. Таким чином, завдяки третьому символічному світу, невидимий світ перетворюється на видимий і стає можливим для сприйняття [12, с.137].

Літературно-філософська творчість Г. С. Сковороди фактично започатковує Просвітництво як тип культури в Україні. В цілому думка його розвивалася в контексті ідей західноєвропейської просвітницької філософії. З іншого боку, специфіка православної культурно-історичної традиції, у межах якої проходили життя і творчість Г. С. Сковороди, зумовлювала оригінальність філософсько-культурологічних ідей «українського Сократа». На відміну від своїх західноєвропейських колег, Сковорода намагався пояснити сутність людини не через пізнання природи, а через розуміння її з середини. Інструментом самопізнання, за Сковородою, є не розум, звільнений від традицій та обмежень (як вважали, наприклад, французькі просвітники), а надчуттєвість і містичне споглядання або те, що великий український філософ визначив поняттям **серце**. За Сковородою, серце – це духовна субстанція, яка є основою людського буття і джерелом моральних якостей людини, зокрема, чесності, працелюбства, зневаги до надмірного багатства, заздрощів тощо. Оскільки цю субстанцію створює в людині Бог, то філософ часто ототожнював серце з Богом або Словом Божим. Досконале серце властиве тій людині, яка зайнята пошуками в собі істинного духовного начала [12, с.138].

Підсумком філософських і життєвих пошуків Г. С. Сковороди є розроблене ним учення про щастя. Щастя він розглядав насамперед як стан незалежності від зовнішніх умов існування й стан душевного спокою. Уся його філософія органічно пов'язана з його життям і спрямована на утвердження духовності як адекватного середовища людського існування. Ідейну позицію філософа вирізняло й специфічне ставлення до соціального світу, до сучасної

йому цивілізації. Він проповідував духовну активність індивіда, але це зовсім не означало його соціальну активність.

Український мислитель був в опозиції до сучасної йому соціальної організації та культури. Водночас він не збирався змінювати існуючий порядок у цілому, підкоряти його певній ідеологічній системі. Для нього був дорожчий автономний індивід, який розуміє, що відбувається навколо. У цьому індивідові й слід розбудовувати все те, що належить до сфери духу, тобто культуру. Мета людини – опанувати духовне багатство і таким шляхом досягти істинного щастя. Заперечення Г. С. Сковородою сучасної йому цивілізації – це неприйняття того зла, що панувало в ній, але це не втеча від реальності, а спроба формування, вирощування в собі справжньої реальності – реальності духу, що власне і є культура [12, с.138–139].

Життєвий шлях невтомного філософа духу скінчився 29 жовтня (9 листопада) 1794 року в селі Іванівка Харківської губернії. Свій прихисток в останні чотири роки життя Г. С. Сковорода знайшов у маєтку представників старого козацько-старшинського роду Андрія Івановича Ковалевського та його дружини Варвари Яківни. З ними Г. С. Сковороду пов'язували надзвичайно теплі, сердечні стосунки, й ця обставина *побіжно* дозволяє встановити специфічний зв'язок між великим український філософом та Миколаївщиною. Адже гідним вихованцем Г. С. Сковороди став син Варвари Яківни Ковалевської (від першого шлюбу) – Василь Назарович Каразін (1773 – 1842 рр.)*, який сам в подальшому прислужився Україні як видатний просвітник, засновник першого в підросійській Україні – Харківського – університету (1805 р.), дослідник-природничник й сповідувач моральних настанов свого вчителя. Похований В. Н. Каразін в місті Миколаєві, могила зберігається на старому міському некрополі [4;10].

Отже, Григорію Савичу Сковороді вдалося створити оригінальну філософську систему в якій знайшли відображення як реалії європейського Просвітництва, так і особливості української ментальності. Важливим складником цієї системи стала культурологічна концепція мислителя, зосереджена на проблемі **«осердечення»**, тобто духовного зростання людини на засадах християнської моралі. Дотримуючись позицій гуманізму, Г.Сковорода відстоював єдність людини і природи. На думку філософа, шлях до людського щастя прокладається через самопізнання. Пізнати себе, за Сковородою, — пізнати божественне у собі. Розум великого мислителя, його любов до істини, до людини дозволили йому осягнути найпотаємніші глибини людської душі, торкнутися самої вічності. В часи глибокої кризи, яку переживає сучасна Україна, моральні настанови Григорія Сковороди не старіють. Навпаки, вони є актуальним дороговказом у пошуках справжнього

*Варвара Яківна Ковалевська запросила Г. С. Сковороду в свій маєток домашнім вчителем та вихователем для синів Василя та Івана. [10, с. 40].

сенсу людського буття, а філософська спадщина великого мислителя була і залишається одним з найцінніших здобутків української національної культури.

Список використаних джерел:

1. «Незвична» філософія Григорія Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2012/11-22-1>, вільний (дата звернення: 15.03.2017). – Назва з екрана.
2. Григорій Савич Сковорода. Дитинство. Роки навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nvk12.rv.ua/metodika/uk_mova/scovoroda.pdf, вільний (дата звернення: 03.04.2016). – Назва з екрана.
3. Денисенко, В. Мандрівний учитель і філософ / В. Денисенко // Історичний календар, 2007 / упоряд. : А. Денисенко, В. Теркевич. – Київ, 2007. – Вип. 12. – С. 427–437.
4. Дешко, Л. О. Каразінська каплиця : історія, фотографії, документи / Л. О. Дешко. – Київ : Вид. Андрощук П. С., 2009. – 84 с., іл.
5. Йосипенко, С. Л. Філософія Григорія Сковороди: проблеми, напрями і історія дослідження / С. Л. Йосипенко // Наука і суспільство. – 2012. – № 11/12. – С. 8–14.
6. Кармин, А. С. Информационно-семиотическое понимание культуры / А. С. Кармин, Е. С. Новикова // Культурология / А. С. Кармин, Е. С. Новикова. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 15–27.
7. Колпакова, О. Сковорода Г. С. / О. Колпакова // Малий словник історії України / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін. – Київ, 1997. – С. 363–364.
8. Кононенко, Т. Музикологічний наголос у дослідженнях філософської спадщини Г. Сковороди / Т. Кононенко // Українознавство. – 2010. – № 4. – С. 108–112.
9. Майданюк, І. Свобода і щастя – основи рецепта ідеального суспільства (за визначенням Г. Сковороди) / І. Майданюк // Українознавство. – 2011. – № 1 – С. 72–75.
10. Полухіна, О. М. Василь Каразин (1773-1842) – видатний діяч епохи Просвітництва на українсько-російському ґрунті / О. М. Полухіна // Традиції слов'янського просвітництва: шлях крізь століття: наук.-метод. зб. – Миколаїв, 2001. – С. 39–45.
11. Чирка, Л. Г. Антропологічний аспект філософії Григорія Сковороди / Л. Г. Чирка // Грані. – 2013. – № 5. – С. 84–88. – Бібліогр.: с. 88.
12. Шейко, В. М. Світ культури у творчості Г. С. Сковороди / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький, Е. В. Германова де Діас // Культурология : навч. посіб. / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький, Е. В. Германова де Діас. – Київ, 2012. – С. 134–139.